HIKOYA JANRI VOSITASIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MILLIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI MOHIYATI

Ilmiy rahbar: Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi kafedrasi PhD, professor

Abrorxonova Kamola Abrorxon qizi

E-mail: ***kabrorxonova@mail.ru***

+998974451446

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang‘ich ta’lim) mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Yashinova Shahzoda To‘lqin qizi

E-mail: ***yashinovashahzoda602@gmail.com***

+998770742704

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy qadriyatlarni hikoya janri vositasida shakllantirishning nazariy usullari, ularni o‘quvchilarda qanday o‘rgatish usullari haqidagi bilimlar yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: qadriyat, hikoya, milliy qadriyatlar, o‘quvchi, shakllantirish, an’analar, tushuncha, metodika.

Annotation: This article discusses the theoretical methods of developing national values in primary school students through the story genre, as well as the methods and approaches used to teach and instill these values in students.

Key words: values, story, national values, student, development, traditions, concept, methodology.

Аннотация: В данной статье освещаются теоретические методы формирования национальных ценностей у учащихся начальных классов посредством жанра рассказа, а также методы и способы обучения учащихся данным ценностям.

Ключевые слова: ценности, рассказ, национальные ценности, учащийся, формирование, традиции, понятие, методика.

Kirish. Bugungi globallashuv davrida har bir xalq oldida o‘z milliy o‘zligini saqlab qolish, ajdodlardan meros bo‘lib kelayotgan ma’naviy boyliklarni yosh avlodga yetkazish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Axborot oqimining tezlashuvi, turli madaniyatlarning bir-biriga ta’siri kuchayishi bolalar ongiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ta’lim muassasalarida o‘quvchilarni nafaqat bilim va ko‘nikmalar bilan qurollantirish, balki ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlar tizimini shakllantirish zamonaviy pedagogikaning ustuvor vazifalaridan biriga aylangan. Mamlakatimizda adolat, insonparvarlik va tenglik tamoyillarining ijtimoiy hayotning bosh mezoniga aylanishi jarayonida milliy o‘zlikni anglash va ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni asrab-avaylash masalasi alohida o‘rin tutadi.[1]

Ana shunday vositalar orasida hikoya janri alohida o‘rin egallaydi. Hikoya o‘zining soddaligi, hayotiyligi, voqeaning ixchamligi va hissiy ta’sirchanligi bilan boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun qulay hamda qiziqarli janr hisoblanadi [2]. Ertakdan farqli ravishda hikoya mazmuni hayotiy voqelikka yaqin bo‘lib, bola o‘zini qahramon o‘rniga qo‘ya oladi, uning xatti-harakatlarini o‘z hayotiy tajribasi bilan solishtiradi. Bu esa qadriyatni tayyor qoida sifatida emas, balki o‘z tajribasidan kelib chiqqan ma’no sifatida o‘zlashtirish imkonini beradi.[3]

Asosiy qism. Qadriyat tushunchasi falsafa, sotsiologiya, psixologiya, madaniyatshunoslik va pedagogika fanlari kesishgan nuqtada turadi. Ilmiy adabiyotlarda qadriyat aksiologiya (qadriyatshunoslik)ga xos asosiy kategoriya sifatida talqin qilinadi. Biroq ijtimoiy fanlarning qaysi sohasida qadriyatga oid tadqiqot olib borilgan bo‘lsa, tadqiqotchilar bu tushunchaga o‘sha soha nuqtai nazaridan ta’rif berishga intilgan, bu esa ta’riflarning xilma-xilligiga sabab bo‘lgan [4]. Kundalik muloqot va ommaviy axborot vositalarida “qadriyat”,

“milliy qadriyatlar”, “umuminsoniy qadriyatlar” kabi so‘zlar keng qo‘llanadi, lekin ularning ilmiy mazmuni ko‘pincha aniq farqlanmaydi.

Umumiy ma’noda qadriyat deganda inson va jamiyat uchun muhim, qadrlanadigan, intilishga arziydigan narsa, hodisa, g‘oya va fazilatlar tushuniladi. Dunyoda qadrlanadigan odamlar, narsalar, voqealar, joylar, sifatlar, ideal va maqsadlar nihoyatda ko‘p, qadriyat tushunchasi esa ular orasidan shaxs va jamiyat uchun ahamiyat kasb etganlarini ifodalaydi [4]. Pedagogik aksiologiya esa inson hayoti, pedagogik faoliyat va umuman ta’lim-tarbiya jarayonining qiymat xususiyatlarini o‘rganadi, uni yangi ta’lim falsafasi va zamonaviy pedagogika metodologiyasining asoslaridan biri deb hisoblash mumkin [5].

Qadriyatlar odatda quyidagi guruhlarga ajratib o‘rganiladi: umuminsoniy (umumbashariy), milliy, shaxsiy (individual) hamda guruhiy va diniy qadriyatlar. Umuminsoniy qadriyatlar dunyodagi barcha odamlar, xalqlar va davlatlar uchun umumiy qadrlash mezoni hisoblanib, boshlang‘ich ta’limdagi tarbiyaviy ishlarning milliy hamda umumbashariy negizini tashkil etadi [6]. Milliy qadriyatlar esa muayyan xalqning ko‘p asrlik tarixiy tajribasi, madaniy merosi, urf-odat va an’analari, til, e’tiqod va axloqiy me’yorlari majmuasidir [7]. Ular millatning tub mohiyatini o‘zida mujassam etadi, xalqni boshqa xalqlardan farqlab turuvchi o‘ziga xoslikni ta’minlaydi.

Hikoya — hayotiy voqea-hodisalar, insonlar o‘rtasidagi munosabatlar, qahramonlarning xatti-harakatlari va kechinmalarini ixcham, ta’sirchan shaklda ifodalovchi epik janrdir. Hikoyalarning asosiy xususiyati shundaki, ularda muayyan hayotiy vaziyat orqali insoniy fazilatlar, axloqiy me’yorlar va ijtimoiy munosabatlar yoritiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari hikoya mazmuni bilan tanishish jarayonida qahramonlarning xatti-harakatlarini kuzatadilar, ularning yaxshi va yomon jihatlarini farqlaydilar, voqealarga nisbatan o‘z munosabatlarini shakllantiradilar. Bu esa bolalarda axloqiy tafakkur va mustaqil fikrlash qobiliyatining rivojlanishiga yordam beradi.

Hikoya janri vositasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy qadriyatlarni shakllantirishning mohiyati o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos badiiy asarlar orqali ularda milliy o‘zlikni anglash, xalqning tarixiy merosi, urf-odatlari, an’analari va ma’naviy boyliklariga hurmat tuyg‘usini rivojlantirishdan iborat. Hikoyalar mazmunida aks etgan hayotiy voqealar, obrazlar, qahramonlarning xatti-harakatlari va o‘zaro munosabatlari o‘quvchilarning axloqiy qarashlari hamda ma’naviy dunyoqarashiga ta’sir ko‘rsatadi.

Mazkur jarayonda hikoya ta’lim va tarbiyaning o‘zaro uyg‘unligini ta’minlovchi pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki hikoya orqali o‘quvchilar mehmondo‘stlik, kattalarga hurmat, kichiklarga g‘amxo‘rlik, mehr-oqibat, halollik, rostgo‘ylik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, do‘stlik va hamjihatlik kabi milliy qadriyatlarning mazmun-mohiyatini anglaydilar. Shu bilan birga, asar qahramonlarining ijobiy va salbiy xatti-harakatlarini taqqoslash, voqealar rivojini tahlil qilish, qahramonlarning o‘rniga o‘zini qo‘yib ko‘rish orqali mustaqil fikrlash va axloqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalari shakllanadi.[7]

Hikoya janri vositasida milliy qadriyatlarni shakllantirish jarayoni faqat badiiy matnni o‘qish va uning mazmunini qayta hikoya qilish bilan cheklanmaydi. Balki o‘quvchilarni asar mazmunidagi tarbiyaviy g‘oyalarni anglashga, ularni kundalik hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lashga, milliy an’analarga ongli munosabatda bo‘lishga yo‘naltiradi. Natijada o‘quvchilarda milliy qadriyatlarga hurmat, ma’naviy mas’uliyat, axloqiy madaniyat va ijtimoiy faollik kabi sifatlar rivojlanadi.

Qadriyatlar insonning xulq-atvorini qanday shakllantirishi va ular individual, ijtimoiy yoki siyosiy jihatdan qanday quriladi, degan masalada bahslar davom etmoqda. Yana bir bahs qadriyatlar muayyan madaniyatga xos bir jinsli ekanmi yoki madaniyatlar, dinlar va jamiyatlar bo‘ylab universal qo‘llanilishi mumkinmi, degan savolga qaratilgan.

Hikoya janriga asoslangan yondashuvlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy qadriyatlar, axloqiy tushunchalar va ma’naviy fazilatlarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, hikoyalar orqali o‘quvchilarning yaxshilik va yomonlik, halollik, rostgo‘ylik, mehr-oqibat, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, vatanparvarlik hamda insonparvarlik kabi milliy va umuminsoniy qadriyatlar haqidagi tasavvurlarini rivojlantirish mumkin. Bleazby (2019) tomonidan ilgari surilgan “Bolalar uchun falsafa” (Philosophy for Children) dasturi J. Dyuining dialog va hamkorlikda fikrlash orqali axloqiy tushunchalarni rivojlantirishga oid qarashlariga asoslanadi.[8]

Mazkur yondashuvni boshlang‘ich ta’lim jarayonida hikoyalar bilan uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarni qahramonlarning xatti-harakatlarini tahlil qilish, ularning qarorlariga baho berish, turli axloqiy vaziyatlar yuzasidan mustaqil fikr bildirishga o‘rgatish mumkin. Ayniqsa, hikoya mazmunidagi milliy urf-odatlar, an’analar, oilaviy munosabatlar, mehr-oqibat va o‘zaro hurmatga oid voqealarni muhokama qilish o‘quvchilarda milliy qadriyatlarga nisbatan ongli munosabatni shakllantiradi. Shu tariqa hikoya janri nafaqat badiiy-estetik tarbiya vositasi, balki boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining axloqiy tafakkuri, ma’naviy dunyoqarashi va milliy o‘zligini anglashini rivojlantiruvchi samarali pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Milliy qadriyatlarni shakllantirishning pedagogik asoslari

Hikoya janri vositasida milliy qadriyatlarni shakllantirish pedagogik jihatdan bir qator tamoyillarga asoslanadi. Bunda ta’limning tarbiyaviy yo‘nalganligi, milliylik va umuminsoniylik uyg‘unligi, izchillik, tizimlilik, yosh xususiyatlariga moslik, hayot bilan bog‘liqlik hamda o‘quvchilarning faolligini ta’minlash muhim hisoblanadi.

Ta’limning tarbiyaviy yo‘nalganligi tamoyili hikoyalarni o‘qitish jarayonida faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Milliylik va umuminsoniylik uyg‘unligi tamoyili esa o‘quvchilarda milliy qadriyatlarni qadrlash bilan birga,

boshqa xalqlarning madaniyati va an’analariga hurmat bilan munosabatda bo‘lishni shakllantiradi.[9]

Yosh xususiyatlariga moslik tamoyiliga ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun tanlanadigan hikoyalar sodda, tushunarli, qiziqarli va hayotiy mazmunga ega bo‘lishi kerak. Ayniqsa, 1–2-sinflarda qisqa voqealar, aniq ifodalangan qahramonlar va sodda tarbiyaviy xulosalarga ega hikoyalardan foydalanish maqsadga muvofiq. 3–4-sinflarda esa mazmunan murakkabroq hikoyalar, qahramonlar o‘rtasidagi munosabatlar va axloqiy muammolarni tahlil qilishga yo‘naltirilgan topshiriqlarni qo‘llash mumkin.

Hikoya janri orqali shakllantiriladigan qadriyatlar va ularning natijalari

Milliy qadriyatlar	**Hikoya mazmunida yoritilishi**	**Kutiladigan tarbiyaviy natija**
Mehmondo‘stlik	Mehmonni kutib olish va hurmat qilish	Samimiylik va mehmondo‘stlik
Kattalarga hurmat	Keksalarga yordam berish	Ehtirom va odoblilik
Mehr-oqibat	Yaqinlariga g‘amxo‘rlik qilish	Mehribonlik va hamdardlik
Hashar	Jamoa bilan birgalikda mehnat qilish	Hamjihatlik va hamkorlik
Halollik	Haqiqatni aytish va rostgo‘y bo‘lish	Vijdonlilik va mas’uliyat

Xulosa. Umuman olganda, hikoya janri vositasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy qadriyatlarni shakllantirish murakkab, izchil va maqsadga yo‘naltirilgan pedagogik jarayondir. Ushbu jarayonning samaradorligi tanlangan hikoyalarning mazmuni, o‘qituvchining metodik mahorati, qo‘llaniladigan pedagogik usullar hamda o‘quvchilarning faol

ishtirokiga bog‘liq. Hikoyalarni shunchaki o‘qish bilan cheklanmasdan, ularni tahlil qilish, muhokama etish, hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash va ijodiy topshiriqlar orqali mustahkamlash milliy qadriyatlarning o‘quvchilar ongida chuqurroq shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Adie, E. U., & Ushie, A. D. (2018). Integrating African folklore into drama-in-education pedagogy for cultural development in Nigerian primary schools’ curriculum. Humanitatis Theoreticus Journal, 1(1).

2. Al-Somadi, M. M. F. (2012). The effect of a story-based programme on developing moral values at the kindergarten stage. Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business, 4(7), 535–559.

3. Al-Zu’be, A. F. M. (2013). The difference between the learner-centred approach and the teacher-centred approach in teaching English as a foreign language. Educational Research International, 2(2), 24–31.

4. Aroff, A. R. B. M. (2014). Values education and the Malaysia education blueprint. Journal for Interdisciplinary Research in Education, 4(1), 59–73.

5. Bada, S. O., & Olusegun, S. (2015). Constructivism learning theory: A paradigm for teaching and learning. Journal of Research & Method in Education, 5(6), 66–70.

6. Mavlonova, R., To‘rayeva, O., Xoliqberdiyev, K. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008. – 496 b.

7. Bayındır, N., & Gökce, M. (2021). Determining the ways primary school teachers follow during the storytelling process. Journal of Primary Education, 13, 6–12.

8. Ibragimov, F., Farsaxonova, D. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021. – 196 b.

9. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Zabarjad Media, 2023. – 128 b.